

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЩУБЕЛКА Наталія Володимирівна

УДК :001.8:37.

***ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЯВИЩА
СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)***

Спеціальність 09.00.10. - філософія освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1998

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Пікашова Тетяна Дмитрівна,
Київський університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри філософії та методології науки.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Кремень Василь Григорович,
академік, президент академії педагогічних наук
України;
кандидат філософських наук, професор
Федів Юрій Олександрович,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, професор кафедри філософії.

Провідна установа: Центр гуманітарної освіти НАН України.

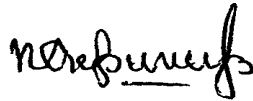
Захист відбудеться "28" грудня 1998 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 001. 17 у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, Київ, вул. Володимирська, 60, ауд.328.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий "27" листопада 1998 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

П.І. Скрипка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження.

Одним із найпоширеніших явищ, які обговорюються науковою громадськістю багатьох країн сучасного світу, є ті зміни, що відбуваються в сучасній системі освіти. Важливий статус освіти у соціальному поступі всебічно аргументований в літературі. Це спричиняє пильну увагу до тих проблем, які останніми десятиліттями нагромаджуються внаслідок усвідомлення того факту, що успадковані від минулого освітні системи значною мірою не відповідають своїми наслідками вимогам суспільного життя. Аналіз проблем освіти здійснюється представниками різних галузей наукового знання (психологами і педагогами, соціологами і філософами тощо), різних верств населеннями і професійних груп.

Кожна з наукових дисциплін розглядає освіту, виходячи із власної специфіки та методів дослідження. Пріоритетними для філософського дослідження стали теми, що пов'язані з формуванням нового освітнього ідеалу, нових цінностей та цілей освіти, нової парадигми освіти. Відбулося формування нового напрямку - філософія освіти.

Значна кількість наукових доробок, що присвячені проблемам освіти, націлені на сприяння кардинальним зрушенням в існуючій системі освіти, її реформуванню. Аналіз відповідної літератури дозволив прийти до висновку, що, з одного боку, сама різноплановість реформаторських зусиль, нескоординованість напрямків запропонованих проєктів перебудови освіти є свідченням того, що поки що не досягнуто загальноприйнятої точки зору на природу протікаючих змін у сучасній освіті. А, з іншого боку, і сама спрямованість на реформування освіти передбачає усвідомлення сутності змін існуючої системи освіти. В зв'язку з цим виникла необхідність в обґрунтованому розумінні сутності трансформаційних процесів, що мають місце в освіті як соціальному інституті. В свою чергу, відсутність наукових досліджень щодо впливу культури на освітні процеси не сприяє формуванню системи програмних

2

соціальних заходів, що своїм результатом мали б реформацію освіти, відповідну тим трансформаційним процесам, які відбуваються в сучасній культурі.

Одночасно, потребує більш глибокого осмислення питання, якою мірою досвід освітньо-педагогічної діяльності, що нагромаджений в розвинутих країнах Західної Європи і Америки, може бути корисним в умовах сучасної України, якщо прийняти до уваги факт, що проблема змін в освіті визнана і широко обговорюється в цих країнах. Викладені вище міркування обумовлюють тему, мету і завдання даного дисертаційного дослідження.

Мета і задачі дослідження:

Метою дослідження є проведення аналізу впливу змін, що відбуваються в сучасній культурі, на трансформацію інституту освіти.

Із цього випливають наступні *задачі*:

1.Провести філософський аналіз основних напрямків реформування сучасної освіти в аспекті виявлення взаємозв'язку між змінами, що відбуваються в освіті, та змінами в культурі.

2.Виявити та узагальнити цілі, норми, зміст освіти, які обумовлюють сенс педагогічної діяльності.

3.Визначити основні функції освіти в культурі.

4.Провести аналіз концепцій кризи культури, котра безпосередньо передує сучасності, та визначити їх вплив на реформування інституціоналізованої освіти.

5.Сформувати концепцію, яка враховує взаємозв'язок трансформацій в освіті і культурі.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній:

1.Виявлено, що традиційне тлумачення напрямків реформування сучасної освіти здійснюється переважно в контексті концепцій “кризового стану функцій освіти”, які вона виконує в суспільному житті. Суперечності “функціоналізму” свідчать про відсутність в рефлексіях стану освіти загальноновизнаних цілей та норм, що сприяє поширенню уявлень про кризу сенсу педагогічної діяльності.

2.Досліджено аспект культурного існування освіти з урахуванням двох основних її функцій: трансляційної (передача

3

норм, цінностей, знань, збереження культурної традиції) та трансформаційної (сферою здійснення освітнього процесу є духовний світ людини [активний компонент], що закладає можливість формування нового знання, культурної інновації). Це дозволило виявити, що поєднання даних функцій відбувається у формі “мембранного” ефекту (термін запропоновано Гараджою). Освіта відтворює та утворює еталони культури.

3.Здійснено аналіз цілей, норм, змісту освіти, що обумовлювали сенс педагогічної діяльності, та мають історичний характер. Він виявив залежність сенсу освітньо-педагогічної діяльності від попередніх етапів культурно-історичного розвитку. На сучасному етапі суспільного поступу дана залежність втрачає своє значення разом зі змінами умов соціального життя, формуванням нових загальнолюдських перспектив культурного існування.

4.На основі філософського аналізу концепцій кризи культури кінця XIX - першої половини XX ст. обґрунтовано можливість розгляду трансформації освіти в двох аспектах: 1)у контексті трансляційної функції освіти - як викликану загальнокультурними змінами (криза раціонального сприйняття світу і утилітарно-практичного відношення до нього та впровадження нових світоглядних орієнтирів, де пріоритет віддається духовним компонентам); 2)в контексті трансформаційної функції - як викликану інноваційними процесами в самій освітньо-педагогічній діяльності.

Взаємозв'язок між змінами, що відбуваються в сучасній культурі, та змінами в сучасній освіті набуває форми трансформації освіти, яка втілюється у змінах сенсу

освітньо-педагогічної діяльності: освіта стає формою становлення нової парадигми духовної культури.

5. Сформульовано та обгрунтовано оригінальну концепцію визначення трансформаційних процесів у сучасній освіті як форми становлення нової парадигми духовної культури. Сучасна освіта стає знаряддям практичного творення науково-технологічного потенціалу суспільства, впровадження інтелектуальності в культуру. Виникає особлива ситуація перспективного моделювання майбутнього стану освіти, яке

4

пов'язане з формуванням ідеалу бажаної культури як культури освітньої. Таким чином, сучасні процеси висувують нову парадигму освітньої культури як попередника (а не транслятора) нової культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Система національної освіти та її реформування є пріоритетним напрямком розбудови державності в Україні. Основні стратегічні завдання розвитку освіти визначені в Державній національній програмі "Освіта", Україна XXI століття. Обраний напрямок дослідження пов'язаний з темою кафедри філософії та методології науки Київського університету імені Тараса Шевченка.

Тема дисертації тісно пов'язана з основними напрямками, в яких проводяться наукові пошуки в даній галузі наукового знання.

Практичне значення одержаних результатів.

Враховуючи недостатній рівень розробки даної проблеми у вітчизняній науковій літературі, використані в роботі методологічні підходи та одержані за їх допомогою теоретичні положення можуть служити теоретичною основою подальшого вивчення змін у сучасній системі освіти. Зроблені в процесі роботи висновки спрямовані на те, щоб сприяти комплексним і галузевим розробкам та вивченню проблем сучасної освіти не тільки в межах філософії, а й на спеціальнонаукових рівнях (педагогічних, історичних, соціологічних, психологічних тощо).

Фактологічні матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці спецкурсів з філософії освіти для студентів педагогічних вузів, слухачів ІПК, курсів з філософської антропології, історії культури, екології; при розробці і впровадженні методик та освітніх технологій вищої та середньої освіти.

Автор сподівається, що ця дисертаційна робота стане поштовхом до нових розробок, плідних дискусій в сфері педагогіки, філософії освіти.

Апробація результатів дисертації.

Ідеї, що викладені в дисертаційному дослідженні та виносяться на захист, обговорювалися у виступах на

5

міжнародній науково-методичній конференції «Актуальні проблеми формування професійної та гуманітарної культури сучасного спеціаліста» (Київ, 1994), на "Днях науки"

філософського факультету Київського університету імені Т.Шевченка (1996, 1997); на практичних семінарах аспірантів філософського факультету КУ у 1996-97 навчальному році. Концепція, основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри філософії та методології науки Київського університету імені Тараса Шевченка.

Публікації.

Основні положення дисертації викладено у 4 публікаціях загальним обсягом до 2 друкованих аркушів.

Структура роботи.

Структура дисертації обумовлена змістом, метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на параграфи, послідовність яких відповідає внутрішній логіці розкриття теми, висновків та списку використаної літератури.

Загальний обсяг дисертації 170 друкованих сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, з'ясовано ступінь її розробленості, визначається мета та завдання дослідження. Формулюються наукова новизна роботи та теоретично-методологічна основа, теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі “Аналіз основних напрямків реформування сучасної освіти” зроблено узагальнення та аналіз різноманітних, представлених в літературі підходів в оцінках стану сучасної освіти і запропонованих прогнозів її подальшого розвитку. Основною передумовою для упорядкування даних досліджень виступає визнане призначення освітніх установ - навчання і виховання.

Розділ складається з чотирьох параграфів.

У першому параграфі “Проблема змісту освіти: чому навчати?” увага зосереджена на тих дослідженнях стану освіти, в

6

яких основною її проблемою визнається проблема змісту освіти (П.В.Аутов, М.І.Дробноход, Н.Н.Макарцева, І.В.Мурашева, Г.П.Щедровицький та інші).

Зроблено висновок, що незадоволення сучасним станом освіти як соціальним інститутом, обґрунтовується, виходячи із визнання її пріоритетної ролі в здійсненні науково-технічного прогресу, творенні науково-технологічного потенціалу суспільства. Вимоги до освіти, які ставляться з позицій потреб науково-технічного прогресу, висвітлюють наявність значного відставання змісту освіти (що визначається набором дисциплін та обсягом знань, ними охоплених) від “запитів часу”, - недостатньо швидко поповнюється новими дисциплінами, не відповідає сучасній науковій картині знань.

Розроблено типологізацію рекомендацій стосовно змін змісту освіти: пропозиції щодо доповнення переліку освітніх дисциплін новими, які б відповідали новому рівню розвитку виробництва, техніки, науки (П.Р.Аутов, Г.П.Щедровицький,

В.Д.Шадріков); пропозиції щодо необхідності докласти зусиль у формуванні нового (екологічного) світогляду (М.І.Дробноход, Н.Н.Макарцева, І.В.Мурашева, В.І.Шинкарук та ін.), що дало б змогу зняти протиставлення “людина-природа” і таким чином наблизити освіту до нагальних проблем суспільного життя. В зв’язку з цим значні надії покладаються на гуманітаризацію освіти (З.Малькова, М.Н.Берулава), яка покликана урівноважити природничонаукові та гуманітарні знання, посилити роль гуманітарних знань, які набули другорядності в умовах науково-технічного прогресу ХХ в. Відповіддю на нові соціально-економічні і політичні реалії, що склалися в Україні та країнах колишнього СРСР, є пропозиції щодо розвитку економічної освіти (В.А.Поляков, А.В.Бояринцева та ін.).

Багатоманітність пропозицій, що пов’язані із істотними змінами змісту освіти, робить актуальним питання - як реально оновити зміст освіти при часовому обмеженні навчання.

У другому параграфі “Навчальні технології: як навчати?” розглядаються пропозиції, що націлені на вирішення проблеми інформаційного зростання змісту освіти при його реальному

7

часовому обмеженні.

Як висновок зазначається, що в даному випадку вихід вбачається в розробці нових інтегральних курсів та міждисциплінарних зв’язків (В.М.Смирнов, Н.О.Талалуєва та ін.). Їх метою є взаємопроникнення знань з різних дисциплін і як наслідок - формування нового знання зі своїми властивостями: концепція профільної диференціації освіти спрямована на пошук методичного вдосконалення змісту освіти (В.Г.Болтянський, Г.Д.Глейзер, В.В.Гузеев); як техніко-методичний засіб зміни традиційного характеру інформаційних процесів в освіті розглядається комп’ютеризація освіти (В.І.Луговий, Л.М.Нісімчук, О.С.Падалка та ін.). Значна увага приділяється пошуку нових методів навчання (А.М.Алексюк, Н.М.Верзилін, М.І.Махмутов).

Окремого звучання на шляху до вдосконалення освіти набула тема “нових педагогічних технологій” (О.Агапова, М.Н.Берулаєва, І.П.Волков, В.Загвоздкін, І.Зязюн, А.Ушаков, В.Ф.Шаталов та ін.). В сучасних умовах вона набуває дискусійного характеру, що обумовлено суперечністю між усталеною традицією технологізованих педагогік і тенденцією відмови від технологізації як провідної норми організації навчального процесу.

У третьому параграфі “Актуалізація проблеми виховання: чому і як виховувати?” аналізується література, в якій висвітлені проблеми, що стосуються спрямування виховного впливу педагогічного процесу і способів його здійснення (А.М.Бойко, Л.І.Даниленко, А.М.Нісімчук, В.С.Лутай, В.Д.Шадріков та ін.). Зроблено висновок, що, визнаючи за освітою виключне значення як чинника розвитку суспільства, науковці підкреслюють невідповідність традиційних пріоритетів та ідеалів освіти, зорієнтованих на ретрансляцію, демократичним зрушенням, які відбуваються в суспільному житті на сучасному етапі. Виділено основні шляхи реформування освіти в

цьому напрямку. Одним із них є посилення національного компоненту освіти (П.П.Кононенко, М.Т.Стельмахович та ін.). Автори наголошують на необхідності відновити народну культуру, освіту, залучити школу до

8

народних традицій, що пов'язано з демократичним зростанням національного суспільства. На проблему співвідношення загальнолюдського та національного в освітньому процесі звертають увагу В.С.Лутай, В.Г.Кремінь, В.Д.Шадріков.

Нові реалії технологічного суспільства не позбавили актуальності проблему виховання особистості, вирішення якої пов'язане з формуванням особливих якостей людини (самоосвіта, ініціатива, творчість). Це активізує пошуки в напрямку переомислення становлення світогляду (В.Загвоздкін, В.І.Шинкарук) та інноваційні пошуки педагогів, ідеалом яких є свобода волевиявлення устремління учня до навчання (К.Роджерс та ін.). Розгляд проблем виховання, що постали перед сучасною освітою в контексті критики традиційних ідеалів освіти, засвідчує незавершеність цього процесу. А сама ця незавершеність істотно пов'язана зі змінами суспільних цінностей та соціальних орієнтацій щодо бажаного результату виховання.

В четвертому розділі “Трансформація сенсу педагогічної діяльності” обґрунтовується думка про історичний характер цінностей та системи норм освітньо-педагогічного процесу, що обумовлюють сенс педагогічної діяльності. Спираючись на дослідження стану сучасної освіти (К.Роджерс, К.Манхейм, В.П.Зінченко, І.О.Колеснікова та ін.), в дисертації робиться висновок, що сенс педагогічної діяльності, визначений на попередньому шаблі історичного розвитку освітньо-педагогічної діяльності, поступово втрачає своє значення разом зі змінами умов соціального життя, формуванням нових перспектив його розвитку. В освіті відбувається спонтанний процес пошуку нового сенсу педагогічної діяльності: стара система освітніх норм вже не дієспроможна внаслідок своєї невідповідності культурним та соціальним умовам, а нова - поки що тільки формується. Актуальним стає дослідження самого контексту, в якому можливий цей пошук, а також тих чинників, які визначають його плідність.

Визнаючи, що на процес оновлення вимог до освітньо-педагогічного процесу впливає зміна історично сформованих образів людини, цим контекстом може бути культура, як підґрунтя, де відбуваються ці зміни.

9

У другому розділі “Культура як чинник формування освіти” досліджується культурне підґрунтя кризових явищ в освіті. Розкривається характер взаємозв'язку між освітою та культурою. Аналізується стан культури кінця XIX - XX ст. та визначаються можливі перспективи її розвитку.

Розділ складається із трьох параграфів.

У першому параграфі “Культура і освіта”, спираючись на розгляд історичного становлення понять “культура” і “освіта”, освіту досліджено в контексті її культурного

існування. Це дало можливість концептуально визначити їх взаємообумовленість та взаємозв'язок. Динаміка взаємозв'язку між освітою і культурою розкривається за допомогою звернення до історичного розвитку освіти. Даний розгляд засвідчив наявність взаємодії та взаємовпливів культурного контексту окремих епох і освітнього процесу, форм його організації та реалізації. Розкриваючи характер взаємозв'язку освіти та культури, авторка зосереджує увагу на визначенні ролі освіти в розвитку культури. В процесі трансляції культурних надбань (трансляційна функція) освіта переносить і культурно визначені ознаки людської індивідуальності. Освіта впливає на процес реалізації образу людини в культурі, оскільки вона покликана виховувати особистість, здатну жити за вимогами та нормами конкретного суспільства. Ця місія освіти дозволяє вважати її еталонним центром культури. Духовний світ людини, як активний компонент, є сферою здійснення освітнього процесу, а це закладає можливість трансформацій культурних здобутків (трансформаційна функція), тобто формування культурних інновацій. Здійснюючи ці дві функції в культурі, освіта виконує роль мембрани. Дослідження динаміки взаємозв'язку між культурою та освітою свідчить про його змінний характер. Періоди відповідності освіти домінуючій культурі змінюються моментами неадекватності, що обумовлені слабкою здатністю освіти до “автоматичних” змін відповідно еволюції культури.

Проведений аналіз дає можливість зробити два протилежні припущення: сучасна трансформація освіти обумовлена “напругою”, що виникла в черговий раз між освітою та культурою (освіта недостатньою мірою здійснює трансляцію

10

культури), або ж трансформація освіти спричинена більш глибокими чинниками, що належать сучасному культурному контексту.

У другому параграфі “Криза сучасної культури: усвідомлення дефіциту духовності” показано, що осмислення та дослідження культури мислителями першої половини ХХ ст. здебільшого пов'язане з усвідомленням причин її кризового стану. На основі філософських досліджень Е.Гуссерля, Х.Ортеги-і-Гассета, П.Сорокіна, Г.Маркузе, О.Шпенглера, Ю.Бохеньського робиться висновок, що “тема кризи” культури була однією з форм вияву філософами кризовості людського існування в кінці ХІХ-початку ХХ ст. Особливістю цього етапу розвитку культури є зростання в ній кризових елементів, що були спричинені реалізацією світоглядних засад Нового часу. Це, перш за все, раціональне сприйняття світу та утилітарно-прагматичне відношення до нього, що водночас привело до приниження, другорядності морально-ціннісних сфер культури. Криза європейської культури кінця ХІХ-поч.ХХ ст. дає підстави для засвідчення зламу традиційної системи цінностей та тенденції до впровадження нових світоглядних орієнтирів, де пріоритет надається духовним вимірам культури. Спираючись на даний висновок та враховуючи, що основними функціями освіти є трансляція та трансформація культури, зазначається, що трансформація освіти може бути розглянута в двох аспектах: 1) в контексті трансляційної функції трансформація освіти є прямим наслідком змін, що відбуваються в культурі; 2) в

контексті трансформаційної функції трансформація освіти викликана інноваційними процесами в самій освітньо-педагогічній діяльності.

В третьому параграфі “На шляху до культури майбутнього”, спираючись на сучасні концепції культури, робиться спроба визначити можливий напрямок та спосіб творення майбутнього культурного розвитку. В дисертації підкреслюється, що особливістю сучасного культурного розвитку є зростання пливовості тих його чинників, які пов’язані з рівнем науково-філософського усвідомлення сутності культури. Свідомством поглиблення науково-

11

філософського розуміння культури є еволюція поглядів щодо її визначення. Освіта внаслідок її ролі у формотворенні людини набула особливого статусу, ставши “точкою перетину” науково-дослідницьких інтересів різних галузей наукового знання. Саме в освітній діяльності можуть бути реалізовані або перевірені теоретико-філософські висновки щодо розвитку людини і культури найближчого майбутнього. Як приклад розглядаються педагогічні ідеї, що розроблялися в межах філософської антропології, Д.Дьюї. Обґрунтовується думка, що пошук нових світоглядно-ціннісних орієнтацій життєдіяльності людини ХХ ст. можна вважати найвиразнішою тенденцією у розвитку сучасної філософії. На основі проведеного аналізу концепцій діалогу культур (М.М.Бахтін, В.С.Біблер, Д.Бом) робиться припущення, що діалогічна ідея може розглядатися як теоретичне підґрунтя майбутніх змін у культурі. Підкреслюється, що освіта, виходячи із її основних функцій, має сприяти народженню нової культурної реальності. В цьому випадку, зважаючи, що вона транслює певним чином деформовану культуру, мова йде про посилення трансформуючої функції освіти (впровадження інтелектуальності в культуру). Це передбачає формування бажаної культури як культури освітньої, педагогічної. Культура освіти має стати попередником утворення нової культури.

У третьому розділі “Перспективне моделювання розвитку освіти у ХХІ ст.” досліджуються інноваційні процеси в освіті ХХ ст., доводиться їх парадигмальний характер. На основі сучасних досліджень, зроблених в галузі освіти, окреслюються орієнтири та проблеми розвитку нової парадигми освіти.

Розділ містить три параграфи.

В першому параграфі “Формування нової освітньої парадигми”, спираючись на здійснене в попередніх розділах дисертації обґрунтування ідеї про необхідність ціннісної переорієнтації культури та ролі освіти як знаряддя її практичного здійснення у масовому масштабі, наголошується на виникненні особливої (в порівнянні з історичним минулим) ситуації перспективного моделювання майбутнього стану освіти. Звернення до досліджень стану освіти А.М.Бойко,

12

О.Долженка, В.Конєва, І.О.Колеснікової, Н.Осухової, В.Розіна та ін. дало змогу зазначити, що зусилля науковців спрямовані на усвідомлення загальних характеристик такого стану освіти, у якому їх трансформуюча функція має посилене звучання. Ці

дослідження можна об'єднати проблемою парадигмальних основ освітньо-педагогічної діяльності. Такий підхід дає можливість наголосити на цілісності архітектоніки духовно-світоглядних, морально-етичних, ціннісних норм, що виступають основою свідомості та відтворюються за участю освіти, а також підкреслити її деформацію за умов культурної кризи кінця ХХ ст. Зроблено висновок, що невирішеність проблеми парадигмальних основ освітньо-педагогічної діяльності пов'язана з недостатнім осмисленням парадигмальних зрушень в освіті. Парадигмальні зрушення (перехід від класичної парадигми в освіті до нової освітньої парадигми) ще не отримали в літературі чітко визначеного статусу й розглядаються або як необхідна перспектива розвитку освіти (О.Долженко), або як здійснений факт (А.Бойко, В.Голубєва, І.Зязюн, В.Розін, О.Суханов). В зв'язку з цим проблематичним є і остаточне закріплення назви нової парадигми, і недостатній філософсько-теоретичний рівень обґрунтування самого терміну "парадигма" в його застосуванні до освіти. Ця недостатність знаходить різні форми прояву: так, застосування терміну «парадигма» у багатьох випадках не пов'язано з системною характеристикою принципів засад освітньої діяльності. Окремі автори (О.Артем'єва, А.Бойко, Н.Сухова, В.Столін) мають на увазі характеристики не освітньої парадигми, а парадигми виховання. У співвіднесенні з історичними шаблонами розвитку освітньо-педагогічного процесу розглядає педагогічні парадигми І.Колесникова.

Авторка підкреслює, що актуальним стає пошук такої методології, яка б надавала можливість здійснити людиноцентристський "поворот освіти". Певні передумови даної методології створюються при рефлексії інноваційних педагогічних концепцій, які усвідомлено зорієнтовані на реалізацію окремих настанов, що визначені як засадничі характеристики майбутньої парадигми освіти.

13

У другому параграфі "Реалізація парадигмальної орієнтації на розвиток особистості у сучасних педагогічних концепціях" розглядаються конкретні педагогічні програми, нові моделі освіти, для яких підґрунтям для нових пошуків в освіті стали ідеї, що пов'язані з переорієнтацією сучасної культури на особистісний розвиток та особу, яка є, в свою чергу, необхідним моментом існування самої культури. Як приклади теоретичного розгортання даної ідеї розглядаються: психопедагогіка, в основу якої покладено реалізацію педагогічних завдань психологічними методами (В.Бабич, В.Білоусов); ідеї розвиваючого навчання (Ш.Амонашвілі, В.Давидов, Л.Занков, Д.Ельконін та ін.); програма "Філософія для дітей" (Н.Юліна, М.Дудіна), яка зорієнтована на розвиток особистості шляхом свідомого ініціювання розвитку мислення в процесі освіти; проектно-творча модель навчання, що спирається на особистісно-діяльнісний підхід у навчанні; ідеї культурно-історичної педагогіки (В.Зінченко).

У третьому параграфі "Педагогічна думка у пошуку культуроорієнтованих форм втілення освітньо-педагогічної діяльності" аналізуються основні ідеї "Школи діалогу культур", що базуються на методологічних засадах, вироблених в філософських працях М.Бахтіна, М.Бубера, В.Біблера. Визнаючи орієнтацію на культуру як напрямок розвитку

освіти, представники Школи діалогу культур (Г.Балл, С.Курганов, В.Литовський) орієнтиром розвитку освіти вважають формування нового “образу людини в культурі”, яка зможе працювати зі знаннями, з різними типами мислення, з ідеями різних культур.

Тобто, освітній процес має бути побудований як діалог (пізнання розгортається як безперервний діалог стосовно фундаментальних проблем будови світу і людського буття).

14

ВИСНОВКИ

Дослідження проблем, які пов’язані з трансформаційними процесами в освіті на сучасному етапі її існування, є перспективним для наукового пошуку. В сучасній науковій літературі (дослідження педагогів, соціологів, психологів, філософів), що присв’ячена аналізу даного явища, вже окреслені окремі напрямки дослідницької роботи. Як один із них можна розглядати вивчення впливу культурних змін, що відбуваються в ХХ ст., на трансформацію освіти. На погляд авторки, саме дослідження нових орієнтирів культурного існування стане вагомим компонентом в процесі пошуку нового сенсу педагогічної діяльності. Адже сенс педагогічної діяльності тісно пов’язаний з тим типом культури, на підґрунті якої формується і розвивається освіта як форма культурного досвіду.

Аналіз впливу тих змін, які відбуваються у культурі, на трансформацію освіти, виявив, що сучасна культура набуває принципово нових форм історичного поступу, які вступають у суперечність з історично минулими. Якщо до першої половини ХХ століття загальнокультурні процеси суспільного життя визначали цілі, норми, зміст освітньо-педагогічного процесу, то, починаючи з другої половини ХХ століття, коли активного розвитку набула науково-технічна революція (злиття наукової і технічної революції в єдиний процес), освіта стає безпосереднім джерелом сучасної культури. Дедалі виразнішою стає тенденція, що новій парадигмі освіти, формування якої є реальністю сучасного суспільного життя, належатиме провідна роль в пошуках шляхів, які забезпечать вихід з кризового стану культури та її подальше збереження і розвиток.

Освічена людина сьогодні здатна стати творцем власних філософських уявлень про світ, власної системи етичних та естетичних уподобань. Тобто, надбання усієї світової культури втрачають еталонність в процесі формування внутрішнього світу особистості. Людина розглядає загальнокультурні надбання лише в якості будівельного матеріалу для свого власного духовного становлення. Цей процес зміни взаємовідношення культури та освіти розпочався безпосередньо відкритим рухом

освіченої молоді у 60-70-х роках ХХ століття проти культурних “цінностей батьків”. У культуротворчих процесах починають використовуватися ідеї майбутнього, які вступають у принципову суперечність з образом майбутнього у традиційних культурах. Так, традиційні культури тяжіли до збереження надбань своїх попередників у якості зразків, а сучасні уявлення частіше будуються на визнанні традиції архаїкою, анохронізмом, про який можна знати, але не обов’язково дотримуватися.

Зберігаючи оптимістичний настрій у погляді на процеси трансформації в культурі та освіті, можна зробити наступний висновок: освіта сьогодні є еталонним центром культури, виконуючи роль мембрани. На підставі дослідження сучасного стану освіти та історичного аналізу процесу становлення освіти як соціального інституту в дисертаційному дослідженні підкреслюється історичний характер цілей, норм, змісту освіти, які обумовлюють сенс педагогічної діяльності. Сенс педагогічної діяльності, який визначався культурно- історичним розвитком суспільства, сьогодні набуває принципово нового характеру. Нові орієнтири в розвитку культури дозволяють зазначити, що переорієнтація, яка відбувається в освіті, викликана новим розумінням ідеалу освіченості, розуму. Так, на зміну пануючому в межах класичної парадигми освіти ідеалу “природничонаукового розуму” приходить ідеал “гуманітарного розуму”. В зв’язку з цим нового звучання набуває людська особистість, культура, які розглядаються як самоцінність. Педагогічна діяльність сьогодні має сенс, якщо вона орієнтована на образ майбутнього. Ідеал майбутнього, в якому закладено збереження людини, в якості виміру сьогодення стає критерієм відбору історичних культурних надбань, а не навпаки.

Спираючись на сучасні концепції розуміння сутності культури, маємо зробити висновок про зростання культуротворчої ролі освіти в культурному розвитку (впровадження інтелектуальності в культуру). Це свідчить про виникнення особливої ситуації перспективного моделювання майбутньої освіти, яке передбачає формування бажаної культури як культури освітньої.

Традиційне тлумачення напрямків реформування сучасної освіти, яке здійснюється здебільшого в контексті ідей кризового стану функцій освіти, не здатне вирішити суперечності, що виникають між різними функціями освіти, оскільки вони виводять поняття про ці функції з історично попередньої культури. Справа полягає в тому, що сучасна освіта не може розглядати у якості джерела своїх функцій попередню культуру. Зміна сенсу сучасної освіти, яка стає орієнтованою на майбутнє, вимагає, щоб джерелом цілей, норм, змісту, форми освітньо-педагогічної діяльності ставала інтелектуальна розбудова вимог, які висуває сучасна людина до бажаного майбутнього. Відповідно цей образ бажаного світу стає основою відношення до історично набутої і сучасної культури.

Концепція визначення трансформаційних процесів в сучасній освіті як форми становлення нової парадигми духовної культури дозволяє зробити висновок, що освіта

стає знаряддям практичного впровадження інтелектуальності в культуру, що передбачає можливість перспективного моделювання майбутнього стану освіти, яке пов'язане з формуванням ідеалу бажаної культури як культури освітньої.

Свідченням існування такої трансформації можна вважати розповсюдження у Європі, Америці, розвинених країнах Азії ідеалу освіченої молодого людини як найбільш бажаного майбутнього для своїх нащадків. Невпинно зростає в останні роки кількість молоді, що бажає отримати вищу освіту. Це свідчить, що освіта стає ідеалом культурного існування, що, в свою чергу, забезпечує економічне благополуччя та соціальний розвиток країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Культура як середовище функціонування і чинник формування освіти.- К.: Четверта хвиля, 1997. - 28 с.

2. Сучасна українська освіта в контексті європейської історії ХХ ст.// Наукові записки з історії України (Збірник статей). Вип.6. - Кіровоград, 1997. - С.86-90.

17

3. Аналіз основних напрямків реформувань в освіті на сучасному етапі // Нові технології навчання. Науково-методичний збірник. Вип.21. - К., 1997.

4. Філософія освіти: пошук нових напрямків // "Дні науки-96". Тези наукових доповідей. - К., 1996. - С.103.

Анотація.

Щубелка Н.В. Трансформація освіти як явища сучасної культури (філософський аналіз). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата філософських наук за спеціальністю - 09.00.10 - Філософія освіти.- Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ.1998.

У дисертаційному дослідженні здійснено аналіз впливу змін, що відбуваються у сучасній культурі на трансформацію інституту освіти. Сформульовано та обґрунтовано концепцію визначення трансформаційних процесів у сучасній освіті як форми становлення нової парадигми духовної культури.

Ключові слова: трансформація, культура, парадигма, освітня культура, сенс освітньо-педагогічної діяльності.

Summary.

Schubelka N.V. Transformation of education as a phenomenon of modern culture (philosophical analysis). - Manuscript.

The thesis is submitted for the Candidate of Philosophical Sciences degree, Discipline - 09.00.10. Philosophy of education. - Kyiv University named after Taras Shevchenko, Kyiv. 1998.

The thesis deals with analysis of influence of changes taking place in modern culture on transformation of education. The concept of determination of transformation processes in modern education as the forms of establishment of new paradigm of spiritual culture is revealed and grounded.

Key words: transformation culture, paradigm, educational culture, sense of educational and pedagogical activity.

18

Аннотация

Щубелка Н.В. Трансформация образования как явления современной культуры (философский анализ). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности - 09.00.10 - философия образования.

Киевский университет имени Тараса Шевченка, Киев, 1998.

В диссертационном исследовании осуществлен анализ влияния изменений, которые происходят в современной культуре на трансформацию института образования. Сформулирована и обоснована концепция определения трансформационных процессов в современном образовании как формы становления новой парадигмы духовной культуры.

Ключевые слова: трансформация, культура, парадигма, образовательная культура, смысл образовательно-педагогической деятельности.